

تجدیدنظر در سال پایه شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ایران بر پایه ۱۳۷۶

محمدحسین فرنودی

□ مقدمه

شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی Consumer Price Index - CPI یکی از مهمترین شاخص‌های قیمت می‌باشد که در اکثر کشورهای جهان تهیه می‌شود. این شاخص به عنوان یک نماگر مهم برای سنجش نرخ تورم و قدرت خرید پول داخلی کشور، یکی از ابزارهای مهم برای برنامه‌ریزان اقتصادی کشور جهت تعیین وضعیت کشور در زمان‌های مختلف و راهنمایی جهت تعیین سیاست‌های پولی و مالی می‌باشد. از این شاخص جهت طرح‌ریزی برنامه‌های رفاهی و تأمین اجتماعی، تعدیل مزدها و حقوق‌ها و تنظیم قراردادهای دو جانبه استفاده می‌شود. همچنین به عنوان یک deflator برای محاسبه قیمت‌های ثابت در محاسبات ملی به کار می‌رود.

تهیه شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در ایران دارای سابقه تاریخی طولانی می‌باشد و برای اولین بار بر مبنای ضرایبی که در سال ۱۳۱۵ از بررسی بیش از ۶۰۰ خانوار نمونه در ۷ شهر بزرگ کشور به دست آمده بود، بر پایه سال ۱۳۱۵ محاسبه گردید (۱۰۰ = ۱۳۱۵) و تا تجدیدنظر بعدی که در سال ۱۳۲۸ انجام گرفت، ضرایب مذکور ثابت ماند.

در تجدیدنظر سال ۱۳۲۸ تعداد خانوارهای نمونه که ترکیب هزینه‌ای آنها مبنای محاسبه ضرایب اهمیت شاخص قرارگرفت به بیش از ۳۲۰۰ خانوار و تعداد شهرهای نمونه به ۳۲ شهر افزایش یافت و در تعاریف و مفاهیم و روش محاسبه شاخص تجدیدنظر اساسی بعمل آمد. محاسبه این شاخص بر اساس اوزان محاسبه شده جدید، تا سال ۱۳۴۸ ادامه یافت.

تحولات اجتماعی، اقتصادی و جغرافیایی در جامعه، تجدیدنظر در نحوه محاسبه شاخص‌های اقتصادی را الزام آور می‌نماید. تحولاتی چون گسترش شهرها، تحولات صنعتی و شیوه‌های فن‌آوری، میزان سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصادی و پیدایش کالاهای جدید در بازار، چگونگی توزیع درآمد و... موجب می‌گردد تا رفتار مصرفی خانوارها تغییر نماید. لذا لازم است جهت به‌دست‌آوردن نتایج آماری دقیق‌تر، سال پایه شاخص‌های اقتصادی را در فاصله معینی که معمولاً بین ۵ تا ۱۰ سال می‌باشد، تغییر داد. ضمناً سال پایه باید سالی باشد که از نظر اقتصادی وضعیت عادی داشته باشد. بدین معنی که در سال پایه نوسانات غیرعادی و شدید قیمت و یا تحولات خاص اقتصادی روی نداده باشد تا مقایسه سال‌های بعد با این سال معنی‌دار باشد.

در ایران معمولاً سال پایه شاخص‌های اقتصادی هر ۷ الی ۸ سال مورد تجدیدنظر قرار گرفته است.

شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ایران علاوه بر سال ۱۳۳۸، ۵ بار دیگر در سال‌های ۱۳۴۸، ۱۳۵۳، ۱۳۶۱، ۱۳۶۹ و آخرین بار در سال ۱۳۷۶ مورد نظر تجدیدنظر اساسی قرار گرفته است.

در تجدیدنظر سال ۱۳۷۶، برای تعیین ضرایب اهمیت کالاها و خدمات مشمول شاخص، از نتایج بررسی بودجه خانوار در این سال استفاده گردید. در این تجدیدنظر با استفاده از تجربیات ارزنده حاصل از تجدیدنظرهای قبلی و با استفاده از روش‌های علمی روز، سبد خرید شامل ۴۱۰ قلم کالا و خدمت (۲۵۷ قلم کالا و ۵۳ قلم خدمت) در ۷۲ شهر مورد بررسی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران که از نظر پوشش جمعیتی بیش از ۷۵ درصد جمعیت نقاط شهری کشور را در بردارد، انتخاب گردید. تعداد ۳۲ قلم کالا و خدمت که سهم یا اهمیت نسبی آنها در سبد خرید خانوارها در سال ۱۳۷۶ در مقایسه با تجدیدنظر قبلی در سال ۱۳۶۹، کاهش پیدا کرده بود و یا از رده مصرف خانوارهای شهرنشین کشور خارج شده بود، از فهرست کالاها و خدمات مشمول شاخص جدید حذف گردید. در مقابل ۲۹ قلم کالا و خدمت جدید که بیشتر مورد مصرف خانوارها می‌باشد به فهرست

کالاها و خدمات مشمول شاخص اضافه گردید. بدین ترتیب از ابتدای سال ۱۳۷۶ به جای ۳۱۳ قلم کالا و خدمات انتخاب شده در سال ۱۳۶۹، تعداد ۳۱۰ قلم کالا و خدمات تعیین و با استفاده از تغییرات قیمت آنها، اعداد شاخص جدید محاسبه گردید. برای محاسبه این شاخص در هر ماه در ۷۲ شهر مورد بررسی بانک بیش از ۱۰۰ هزار مظنه قیمت جمع‌آوری می‌گردد. قیمت‌های مورد نظر در این شاخص قیمت‌های واقعی حاکم بر بازار شهرها است که مورد مصرف خانوارهای شهرنشین می‌باشد. این قیمت‌ها عمدتاً قیمت‌های بازار آزاد می‌باشد و در مواقعی که خانوارها از قیمت‌های تعادلی و یا کالابریگ استفاده می‌نمایند، ترکیب موزونی از این قیمت‌ها در شاخص هر ماه ملحوظ می‌گردد. در سالهای اخیر تعداد کالاهایی که از طریق کالابریگ در اختیار خانوارها قرار می‌گیرد، به‌طور قابل ملاحظه‌ای کاهش یافته و خانوارها تقریباً اکثر مایحتاج خود را با قیمت‌های بازار آزاد خریداری و به مصرف می‌رسانند. این قیمت‌ها در هر ماه توسط آمارگیران اقتصادی رسمی و بسومی بانک مستقر در هر شهر و با مراجعه مستقیم و مصاحبه حضوری با منابع اطلاع جمع‌آوری می‌گردد.

طبقه‌بندی اقلام مشمول شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ایران مانند اکثر کشورهای جهان بر اساس طبقه‌بندی بین‌المللی محاسبات ملی می‌باشد که از ۸ گروه اصلی و ۳ گروه اختصاصی تشکیل یافته است.

در جدول شماره ۱، ضرایب اهمیت (سهم) و تعداد اقلام انتخاب‌شده در هشت گروه اصلی شاخص در سه دوره متوالی تجدیدنظر (سالهای ۱۳۶۱، ۱۳۶۹ و ۱۳۷۶) درج شده است. سهم یا اهمیت نسبی گروه «خوراکیها، آشامیدنیها و دخانیات» که در شاخص سالهای ۱۳۶۱ و ۱۳۶۹ به ترتیب ۴۰/۰۶ درصد و ۳۷/۳۳ درصد کل وزن اقلام مشمول شاخص را تشکیل می‌داد، در تجدیدنظر سال ۱۳۷۶ با کاهش قابل ملاحظه‌ای، به ۳۲/۴۵ درصد محدود گردید. در مقابل در سال ۱۳۷۶، سهم گروه «سکن، آب، سوخت و روشنایی» که در شاخص‌های قبلی به ترتیب ۲۶/۲۰ درصد و ۲۵/۱۸ درصد بود به ۲۷/۰۴ درصد افزایش یافت. سهم گروه «پوشاک» در سه مقطع تجدیدنظر فوق‌الذکر به ترتیب ۸/۰۷ درصد، ۱۱/۱۴ درصد و ۹/۵۵ درصد بوده است. سهم گروه «حمل و نقل و

ارتباطات در تجدیدنظر جدید با افزایش قابل ملاحظه‌ای همراه بود و به $۱۱/۴۰$ درصد رسیده‌است. افزایش سهم گروه حمل‌ونقل و ارتباطات عمدتاً ناشی از افزایش سهم هزینه خرید اتومبیل در سال پایه ۱۳۷۶ بوده‌است (سهم هزینه خرید اتومبیل از $۲/۰۲$ درصد در سال ۱۳۶۹ به $۵/۲۶$ درصد در سال ۱۳۷۶ افزایش یافته‌است). همچنین اهمیت نسبی گروه «درمان و بهداشت» از $۲/۹۴$ درصد در سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۶۹ ، به $۴/۵۷$ درصد در سال ۱۳۷۶ رسید و سهم گروه «تفریح، تحصیل و مطالعه» از $۲/۰۲$ درصد در سال ۱۳۶۹ به $۳/۵۲$ درصد در سال ۱۳۷۶ افزایش یافته‌است. افزایش سهم گروه «تفریح، تحصیل و مطالعه» به دلیل توجه بیشتر خانوارها به آموزش و تفریح می‌باشد. افزایش سهم این گروه ناشی از افزایش ضریب اهمیت تلویزیون رنگی، شهریه مدارس غیرانتفاعی و شهریه دانشگاه‌ها بوده‌است. بدین ترتیب طبق این جدول، در تجدیدنظر اخیر در مقایسه با تجدیدنظر سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۶۹ ، سهم هزینه خوراک خانوارهای شهرنشین ایران به‌طور قابل ملاحظه‌ای کاهش یافته و در مقابل سهم هزینه دیگر گروه‌ها به‌ویژه گروه‌های مسکن، حمل‌ونقل و ارتباطات، درمان و بهداشت و تفریح، تحصیل و مطالعه افزایش یافته‌است.

در جداول شماره ۲ و ۳ اعداد ماهانه شاخص کل بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ایران و همچنین هشت گروه اصلی و سه گروه اختصاصی آن از ابتدای سال ۱۳۶۹ الی مرداد ماه سال ۱۳۸۰ بر پایه سال $۱۳۷۶ = ۱۰۰$ درج شده است.

جدول شماره (۱)

شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ایران
مقایسه ضرائب اهمیت و تعداد اقلام موجود در گروه‌های اصلی هزینه
در مقاطع تجدید نظر (۱۳۶۱، ۱۳۶۹، ۱۳۷۶)

تعداد اقلام موجود در سال پایه			ضرائب اهمیت (درصد)			نام گروه
۱۳۷۶	۱۳۶۹	۱۳۶۱	۱۳۷۶	۱۳۶۹	۱۳۶۱	
۳۱۰	۳۱۳	۳۰۲	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	شاخص کل
						۸ گروه اصلی:
۱۰۶	۱۰۳	۹۵	۳۲/۴۵	۳۷/۳۳	۴۰/۰۶	۱- خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات
۳۹	۴۱	۴۲	۹/۵۵	۱۱/۱۴	۸/۰۷	۲- پوشاک
۱۶	۲۴	۲۵	۲۷/۰۴	۲۵/۱۸	۲۶/۲۰	۳- مکن، آب، سوخت و روشنایی
۴۳	۴۴	۴۱	۷/۲۲	۷/۱۶	۷/۲۴	۴- اثاث و کالاها و خدمات مورد استفاده در خانه
۲۹	۲۵	۲۲	۱۱/۴۰	۷/۹۳	۸/۱۴	۵- حمل و نقل و ارتباطات
۴۱	۳۹	۴۱	۴/۵۷	۳/۹۴	۳/۹۴	۶- درمان و بهداشت
۱۴	۱۴	۱۶	۳/۵۳	۲/۰۲	۱/۶۰	۷- تفریح، تحصیل و مطالعه
۲۲	۲۳	۲۰	۴/۲۴	۵/۳۰	۴/۷۵	۸- کالاها و خدمات متفرقه

جدول شماره (۲)
شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ایران

(۱۳۷۶ - ۱۰۰)

ماه	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند	موسم متوسط سال	سال	سال
۹/۰	۱۸/۲	۱۸/۲	۱۸/۲	۱۸/۰	۱۸/۰	۱۸/۰	۱۸/۱	۱۸/۴	۱۸/۹	۱۹/۱	۱۹/۶	۲۰/۰	۱۸/۶	۱۳۶۹	۱۳۶۹
۲۰/۷	۲۰/۴	۲۰/۹	۲۱/۰	۲۱/۱	۲۱/۷	۲۲/۱	۲۲/۴	۲۲/۵	۲۳/۱	۲۳/۷	۲۴/۵	۲۵/۸	۲۲/۴	۱۳۷۰	۱۳۷۰
۲۴/۴	۲۴/۸	۲۴/۴	۲۴/۹	۲۷/۰	۲۷/۱	۲۷/۶	۲۷/۷	۲۷/۷	۲۸/۲	۲۸/۷	۲۹/۸	۳۰/۹	۲۷/۹	۱۳۷۱	۱۳۷۱
۲۲/۹	۲۱/۷	۲۱/۷	۲۲/۳	۲۲/۴	۲۲/۶	۲۲/۴	۲۲/۹	۲۲/۲	۲۵/۶	۲۶/۵	۲۷/۶	۲۹/۴	۲۲/۴	۱۳۷۲	۱۳۷۲
۳۵/۲	۴۰/۴	۴۱/۱	۴۱/۹	۴۲/۶	۴۳/۱	۴۳/۷	۴۷/۰	۴۴/۹	۴۷/۸	۴۹/۸	۵۳/۴	۵۷/۱	۴۶/۴	۱۳۷۳	۱۳۷۳
۲۹/۴	۴۰/۸	۴۵/۲	۴۵/۶	۴۵/۱	۴۵/۵	۴۷/۳	۴۸/۷	۷۰/۴	۷۲/۵	۷۴/۷	۷۶/۴	۷۸/۰	۴۹/۴	۱۳۷۴	۱۳۷۴
۱۳/۴	۸۲/۴	۸۲/۴	۸۱/۹	۸۲/۲	۸۲/۴	۸۳/۵	۸۳/۶	۸۵/۷	۸۷/۵	۸۸/۷	۹۰/۲	۹۱/۵	۸۵/۴	۱۳۷۵	۱۳۷۵
۱۷/۳	۹۲/۷	۹۶/۵	۹۶/۸	۹۶/۹	۹۸/۱	۹۸/۷	۹۸/۹	۹۹/۵	۱۰۱/۳	۱۰۳/۷	۱۰۶/۸	۱۰۸/۲	۱۰۰/۰	۱۳۷۶	۱۳۷۶
۱۸/۱	۱۱۲/۳	۱۱۲/۷	۱۱۲/۷	۱۱۲/۹	۱۱۴/۶	۱۱۵/۵	۱۱۶/۹	۱۱۸/۷	۱۲۱/۸	۱۲۳/۶	۱۲۵/۷	۱۲۸/۸	۱۱۸/۱	۱۳۷۷	۱۳۷۷
۲۰/۱	۱۳۵/۸	۱۳۷/۱	۱۳۸/۲	۱۳۷/۱	۱۳۷/۸	۱۳۹/۰	۱۴۰/۷	۱۴۱/۵	۱۴۵/۰	۱۴۸/۱	۱۴۹/۸	۱۵۱/۹	۱۴۱/۸	۱۳۷۸	۱۳۷۸
۱۲/۶	۱۵۲/۹	۱۵۴/۲	۱۵۶/۱	۱۵۴/۹	۱۵۶/۴	۱۵۸/۰	۱۵۸/۸	۱۶۰/۵	۱۶۴/۶	۱۶۶/۸	۱۶۶/۲	۱۶۹/۱	۱۵۹/۷	۱۳۷۹	۱۳۷۹
	۱۷۲/۲	۱۷۲/۲	۱۷۲/۴	۱۷۳/۸	۱۷۴/۹	۱۷۴/۹	۱۷۴/۸	۱۷۴/۵	۱۷۴/۶	۱۷۴/۸	۱۷۴/۲	۱۷۴/۱	۱۷۴/۷	۱۳۸۰	۱۳۸۰

